

УДК 336.71

*Н. О. Гаман,
кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри маркетингу,
менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПЕРІОД КРИЗИ

*Н. О. Haman,
Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Lecturer of the Department of
Marketing, Management and Business Management, Uman State Pedagogical University the
name of Pavlo Tychyna*

STATE REGULATION OF BANKING INSTITUTIONS IN THE PERIOD OF THE CRISIS

У статті досліджено трактування понять «банківські кризи», «державне регулювання банківської системи». Проаналізовано ознаки українського банківського сектору. Обґрунтовано основні фактори, які підірвали діяльність банківських установ України. Висвітлено етапи трансформації вітчизняної банківської системи. Охарактеризовано спільні риси фінансових криз України у період 2008-2010 рр. і 2014-2016 рр. Розкрито особливості державного втручання в діяльність українських банків під час кризи. Проаналізовано антикризові інструменти державного регулювання банківського сектора. Запропоновано низку заходів Національному банку України щодо подолання банківських криз. Виділено першочергові кроки державного регулювання банківського сектора України в сучасних умовах.

The article deals with the interpretation of the concepts «banking crises», «state regulation of the banking system». The signs of the Ukrainian banking sector are analyzed. The main factors, which undermined the activity of banking institutions of Ukraine, were substantiated. The stages of transformation of the domestic banking system are highlighted. The common features of financial crises of Ukraine in the period of 2008-2010 and 2014-2016 are characterized. The features of state interference in the activity of Ukrainian banks during the crisis are revealed. Analyzed anti crisis instruments of state regulation of the banking sector. A series of measures have been proposed by the National Bank of Ukraine to overcome banking crises. Priority steps of the state regulation of the banking sector of Ukraine in the modern conditions have been identified.

Ключові слова: *державне регулювання, банківська система, банківський нагляд та контроль, банківська криза, системна банківська криза, антикризові заходи, проблемні банки, фінансова стійкість.*

Key words: *state regulation, banking system, banking supervision and control, banking crisis, systemic banking crisis, anti-crisis measures, problem banks, financial stability.*

Постановка проблеми. Банківська система є одним із головних у структурі національного господарства України. Проте недостатній рівень капіталізації, нестабільність ресурсної бази, погіршення фінансових результатів, посилення боргового навантаження, скорочення обсягів кредитування та погіршення якості кредитного портфеля як наслідок світової фінансової кризи. Держава зацікавлена в підтримці стабільної роботи банківської системи, котра виступає важливою складовою підвищення загальної ефективності виробництва в країні та добробуту її населення, то перед нею постає завдання передбачати, не допускати і в крайньому випадку згладжувати об'єктивні нестійкості та недосконалості ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню та дослідженню особливостей розвитку державного регулювання банківськими системами України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, зокрема таких як: Т. Богдан, О. Барановського, Г. Бортніков, В. Довгань, В. Коваленко, Л. Конопатської, І. Кравченко, І. Лютого, Д. Полозенко, С. Реверчука, В. Рисіна, А. Єпіфанова, Є. Майовець, К. Івченко, Л. Примостка, Л. Перехрест, К. Черкашиної та ін. Проте недостатньо вивченими залишаються питання державної регулювання банківських установ у період кризи.

Метою дослідження полягає в обґрунтуванні державного регулювання банківських установ у період кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабільна банківська система, що динамічно розвивається, – неодмінна передумова стійкого економічного зростання. А криза банківської системи може привести до занепаду всієї економічної системи країни. Отже, розвиток ринкових відносин в економіці України об'єктивно зумовлює наявність ефективно функціонуючої банківської системи.

На відміну від інших країн з розвинутою економікою, в яких система регулювання банківської діяльності формувалась протягом тривалого періоду, в Україні ж таке регулювання ще не отримало достатнього рівня розвитку.

Офіційного визначення банківських криз немає, проте Т. Богдан стверджує, що банківська криза – це неспроможність банківської системи, яка полягає в нездатності банку виконувати вимоги контакту, який був укладений із вкладниками, у зв'язку з невиконанням обов'язків позичальниками банку, контракту банку або в результаті знецінення банківських активів [1].

Таким чином, у загальному вигляді поняття «державне регулювання» можна визначити як економічний метод державного управління, який є системою типових заходів законодавчого й контрольного характеру, що здійснюються відповідними державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації й пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що постійно змінюються.

К. Івченко, стверджував, що державне регулювання банківської системи – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган), шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають основи банківської системи, регулює напрями діяльності банків, забезпечує їх стабільне функціонування та визначає відповідні заходи впливу в особі відповідних органів на суб'єктів банківської системи [2].

В історичному аспекті можна виділити декілька етапів еволюції ролі держави в економіці: держава як орган політичної влади; держава як «нічний сторож»; держава як інструмент макроекономічного регулювання; «соціальна держава»; ефективна держава в умовах глобалізації економіки. Історія становлення незалежності України свідчить про важливість ролі держави, яка виконує регулятивно-контрольні функції.

Крім того, доцільно зазначити, що основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової стабільності. Також банк сприяє дотриманню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової стабільності й стабільності банківської системи [3].

Доцільно зазначити, що специфічні ознаки українського банківського сектору (рис. 1).

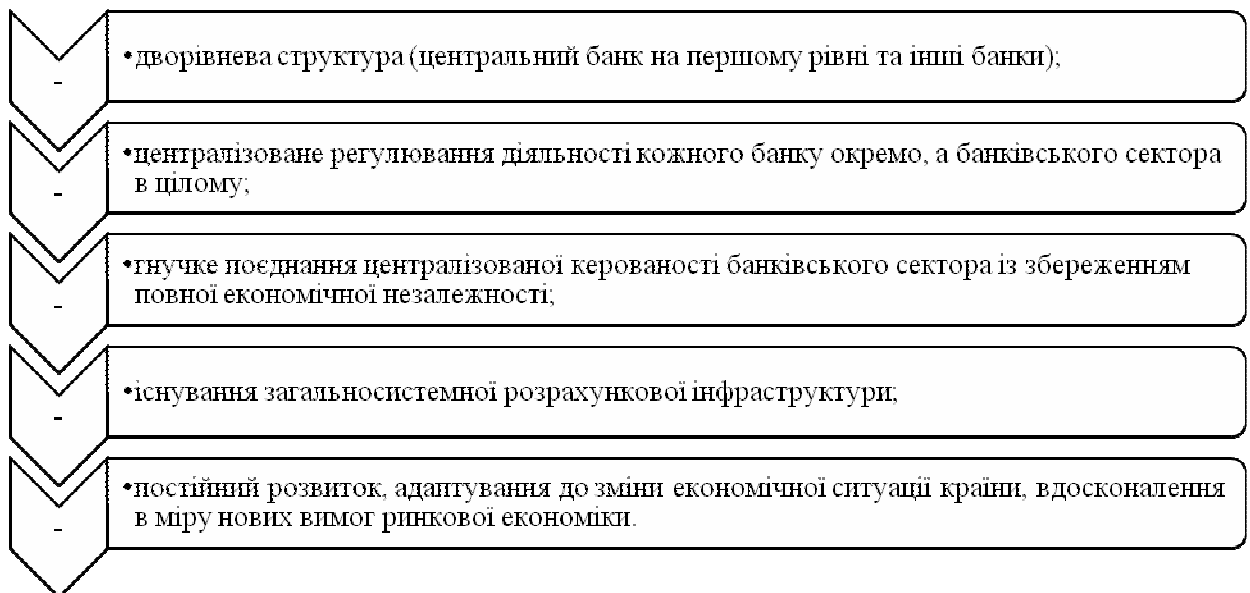

Рис. 1. Ознаки банківського сектору України

Джерело: складено автором на основі [4]

В умовах фінансової кризи першочергового значення набуває правова політика держави щодо забезпечення стабільності та ефективності банківської системи, проте необхідно визначити основні етапи трансформації вітчизняної банківської системи для детального аналізу впливу кризи для України (табл. 1).

Таблиця 1.

Етапи трансформації вітчизняної банківської системи

Етапи	Характеристика етапів трансформації
I етап - охоплює 1991-1996 рр.	відбувається закладення основ функціонування банківської системи в країні;
II етап – охоплює 1997-2001 рр.	створюється та удосконалюється законодавча база для формування банківської системи України;
III етап – охоплює 2002-2008 рр.	супроводжується активним розвитком банківської системи України;
IV етап – охоплює 2009-2013 рр.	трансформація банківської системи України під впливом світової фінансової кризи;
V етап – охоплює 2014 р. по теперішній час	етап реформування вітчизняної банківської системи, що призвело до загострення банківської кризи в країні під впливом внутрішніх факторів.

Джерело: складено автором на основі [5-7]

Відсутність системи прогнозування та попередження кризових явищ, не достатньо серйозне відношення адміністрації банківських установ до оперативних проблем та відсутність необхідних резервів і стало причиною того, що перед частиною українських банків постала проблема банкруцтва, тому Національний банк вирішив ввести в ці банки тимчасову адміністрацію, що є критичним заходом у процесі антикризового управління банків.

Таким чином, необхідно виділити основні фактори, які підірвали діяльність банківських установ України необхідно відобразити на рис. 2.

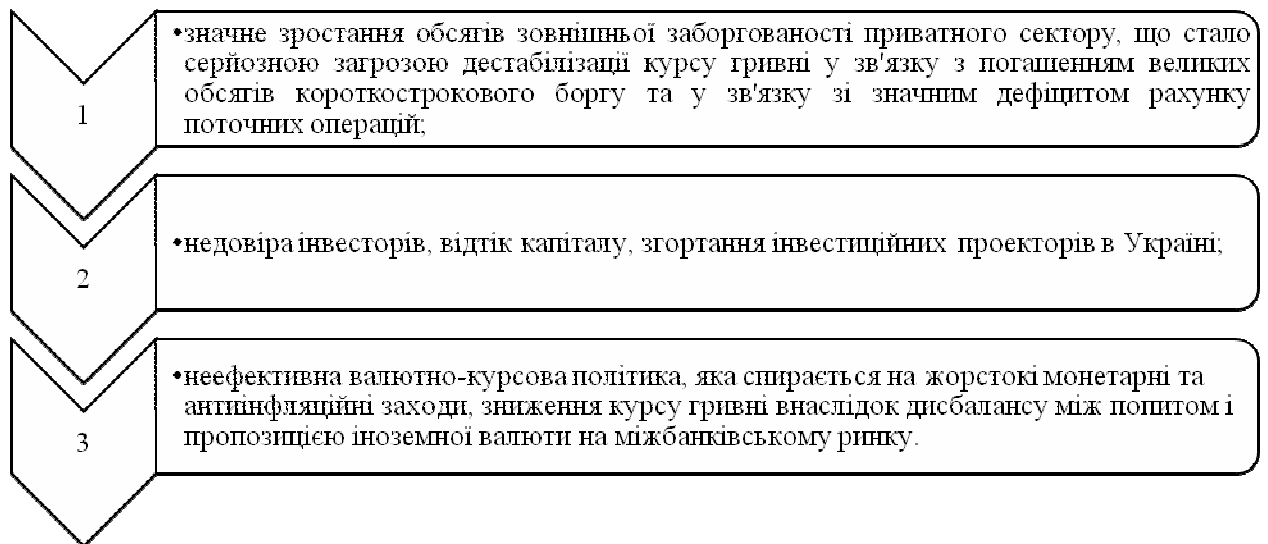

Рис. 2. Основні фактори підірвали діяльність банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [8]

Основним каталізатором фінансової кризи в Україні стала світова фінансова криза, хоча значна частина її передумов має внутрішнє походження. Тобто криза лише оголила проблеми, які накопичувались останніми роками в Україні. Остаточно ж ситуація загострилась через втрату довіри населення і реального сектора економіки до банківської системи.

Системна банківська криза виникає, коли багато банків в країні одночасно погіршують свою платоспроможність або мають проблеми з ліквідністю, внаслідок певного зовнішнього шоку або тому, що крах одного банку або групи банків поширюється на інші банки в системі [9].

Можна виділити декілька спільних рис двох криз 2008-2010 і 2014-2016 років (рис. 3).

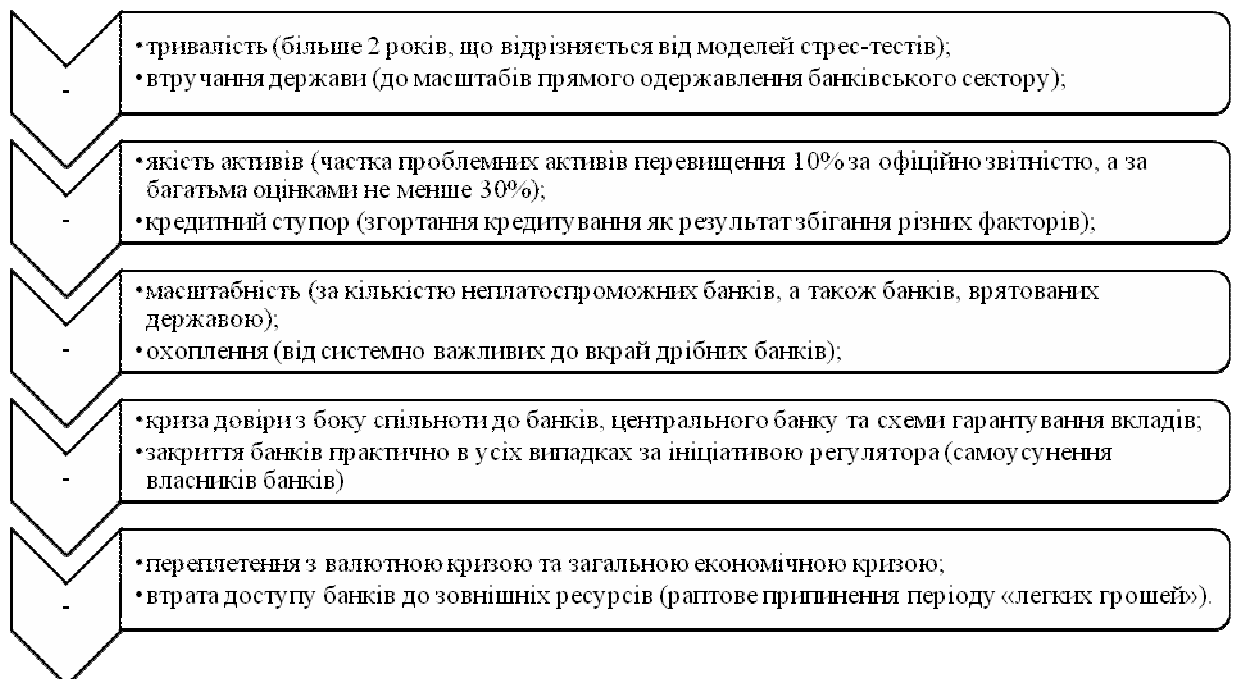

Рис. 3. Спільні риси фінансових криз України у період 2008-2010рр. і 2014-2016 рр.

Джерело: складено автором на основі [10-13]

Криза 2008-2010 рр. викликала ряд проблем в реальному секторі економіки Національний банк України в останньому кварталі 2008 року витратив майже \$ 4,7 млрд на зменшення падіння гривні; за підсумками року інфляція становила 22%; громадяни почали достроково знімати банківські депозити (Нацбанк ввів обмеження, доки в березні 2009 року не заборонив подібні фінансові операції); банки тимчасово припинили видачу кредитів реальному сектору народного господарства; скорочення експорту викликало падіння всієї економіки; до держави менше стало заходити валюти; зросла комерційна та державна заборгованість (за півтора року (2009 – перша половина 2010 рр.) державний борг зріс утричі);

скоротилися іноземні інвестиції (за 2009 рік – у 2,5 рази у порівнянні з попереднім роком); рівень тіньової економіки досяг 31% ВВП.

Сучасна фаза кризи 2014-2016 років характеризується фактичним ступором кредитування і надлишком ліквідності у провідних банків. Аналіз випадків проголошення банків неплатоспроможними за період після 1 січня 2014 року до 1 квітня 2016 року, проведений авторами, показав, що система втратила значну частку активів: 1 група - 3 банки з 15 банків (112 млрд грн активів), 2 група - 12 банків з 20 (138 млрд грн), 3 група - 12 банків з 23 (52 млрд грн), 4 група - 50 банків із 122 (44 млрд грн). Це склало 27,5% активів від системи станом на 01.01.2014. Залежно від розміру ступінь виживання банків коливається: у 1 групі зазнало краху 20% банків, у 2 - 60%, у 3 - 52%, у 4 - 39%. Проте вихід з ринку є дуже імовірним для багатьох банків з іноземним капіталом (внаслідок тривалої збитковості і втрати потенціалу зростання). Ця статистика свідчить про подальшу диференціацію банківського сектору. Проте ця статистика не є відображенням повною мірою проблемного стану банківського сектору. Кожний банк стає проблемним в умовах системної кризи, і зможуть пережити кризу не стільки життєздатні банки, скільки ті, що користуються більшою підтримкою власників, а вони, у свою чергу, мають можливість лобіювати свої інтереси на вищому рівні влади [14].

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що якість і стабільність банківських ресурсів залежить як від зовнішніх чинників (макрорівня), так і підпорядковується внутрішньому впливу окремих банківських установ та мінірегіональних чинників (мікрорівня). Так, під впливом зовнішніх чинників значно змінюються обсяги банківських зобов'язань (зокрема їх найбільш стабільна частина – вклади населення) та власний капітал банків.

Серед основних причин системних банківських криз в Україні необхідно визначити: слабку стійкість банків до потрясінь, стале погіршення фінансового стану позичальників та падіння потенціалу заощаджень домогосподарств, втрата банками підтримки з боку їх контролерів, неадекватне антикризове регулювання банківського сектору відсутність національного стабілізаційного фонду, припинення кредитування реального сектору (ефект обриву) [15].

Експерти МВФ, банківська криза визначається як системне, якщо виконуються дві умови:

- існують істотні ознаки важкого фінансового становища в банківській системі (що проявляється у втечі коштів з банків, збитковості банківської системи або ліквідації банків);
- застосовуються заходи втручання держави у банківський бізнес у відповідь на значні втрати у банківській системі [16].

З метою збереження стабільності національної банківської системи, уникнення широкомасштабної фінансової кризи, підтримки конкурентоспроможності вітчизняних банків на світовому фінансовому ринку доцільним заходом антикризового характеру є проведення переговорів між банками-позичальниками із групою основних їх кредиторів щодо реструктуризації зовнішніх банківських зобов'язань за посередництва українського уряду. Найбільш адекватним методом реструктуризації зовнішнього банківського боргу України буде його пролонгація на 3-4 роки за ставками, під які було надано первісні позики.

Аналізуючи положення нормативно-правових актів у сфері державного регулювання банківського сектору, можна визначити основні напрями його здійснення:

- банківське регулювання;
- банківських нагляд;
- банківських контроль [9].

Крім того, стає зрозумілим, що банківська система знаходиться у складному становищі. Саме тому державне регулювання має бути більшою мірою орієнтоване на вихід з існуючої кризи, недопущення поглиблення, тобто на реалізацію не стільки контролюючих та наглядових функцій, скільки на реалізацію сукупності антикризових заходів (табл. 2).

Таблиця 2.

Антикризові інструменти державного регулювання банківського сектору України

Антикризові заходи	Напрями реалізації антикризових заходів
Фінансові	кредитування центральним банком; зниження норм обов'язкового резервування; регулювання облікової ставки; реструктуризація податкових зобов'язань банку; надання гарантій уряду за депозитними вкладками.
Операційні	реструктуризація короткострокових кредитів банку; використання облігаційних інструментів; викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками.
Структурні	закриття або скорочення неприбуткових філій; відмова від паралельних напрямів бізнесу; посилення конкурентних переваг банку; ліквідація, злиття, реорганізація банку.

Джерело: складено автором на основі [17]

Успішне антикризове управління банківськими установами України можливе за умови передбачення і попередження складних проблем, а також постійного творчого пошуку. Під час кризи особливу увагу слід звернути на питання організації ресурсів. Досягти поставлених цілей можна при

гнучкому підході до процесу управління. [18]. Ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів. Такими заходами, мають бути, перш за все:

- постійний моніторинг з боку НБУ кризових явищ на мікро- і макрорівнях, насамперед тих, що можуть торкнутися України (визначення та прогнозування їх частоти, сили, амплітуди тощо);

- формування та використання необхідних додаткових резервів як на рівні НБУ, так і самих банків;

- завчасне інформування НБУ банків другого рівня відносно необхідності вживання запобіжних заходів; за допомогою переходу банківської системи на встановлений НБУ інший (жорсткіший) рівень: економічних нормативів, підвищених резервів, правил та норм роботи з клієнтами тощо; не зовсім чітко і зрозуміло;

- підвищення ефективності роботи банків з існуючими та потенційними клієнтами щодо співпраці в напрямі реалізації спеціальних (індивідуальних) депозитних програм; використання професійного досвіду і можливостей банківських працівників (у тому числі працівників ІТ-секторів) щодо «відшукування» та заохочення нових та затримки існуючих клієнтів тощо.

Таким чином, основні чинники, що призвели до глибокого кризового стану вітчизняної банківської системи, можна віднести як зовнішні: погіршення умов торгівлі внаслідок взаємного запровадження обмежувальних заходів у торгівлі з Російською Федерацією, загостренням ситуації на сході України, зменшенням обсягів торгівлі та діяльності малого і середнього бізнесу, виведенням із господарського обігу великої кількості промислових підприємств; так і внутрішні: підвищення вимог до регулювання діяльності банків, політика Національного банку України, що направлена на очищення банківської системи від «кишенькових» банків та зміну бізнес-моделей функціонуючих банківських установ.

Висновки. Існує тісний прямий зв'язок між зовнішніми кризами (особливо глобального характеру) і стабільністю банківської ресурсної бази та рівнем капіталізації банківської системи. Також суттєво впливають на обсяги вкладів населення і «інфляційні очікування», настрої у суспільстві загалом. Кризи, що супроводжують сучасне банківське співтовариство, неминучі і виникають періодично. Глобальні кризові явища суттєво впливають, перш за все, на макроекономічну стабільність країн, про що наочно свідчить ситуація в Україні та, як наслідок, значно послаблюють банківську ресурсну базу, що негативно впливає на фінансові результати діяльності банківської системи.

Таким чином, Національний банк України має провести низку заходів щодо подолання банківської кризи, серед яких пріоритетними є:

- створення прозорої системи та правової бази регулювання банківської діяльності;

- реструктуризація НБУ (скорочення персоналу та кількості відділень державних банків);

- більш фундаментальна оцінка роботи банків на перспективу життєздатності задля реальної оцінки ситуації та прийняття швидких та ефективних рішень;

- поліпшення валютного курсу в країні, зниження спекулятивних операцій із валютою.

Отже, провідною метою державного регулювання є поліпшення макроекономічної стабільності та забезпечення високого рівня життя населення. З метою підвищення конкурентоспроможності банківської системи необхідним є поєднання сприятливих екзогенних та ендогенних факторів, які б разом створили певне позитивне середовище для функціонування й успішної діяльності банківського сектора України.

Список використаних джерел.

1. Богдан Т.П. Глобальна фінансова криза та виклики для економічної політики в посткризовий період. *Фінанси України* : наук. фак. вид. 2010. № 6. С. 3–14.

2. Івченко К. А. Шляхи вдосконалення банківського законодавства України. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. Одеса : Вид-во Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. Вип. 49. С. 237–245.

3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення 25.04.2017).

4. Черкашина К. Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектора України. *Вісник Національного банку України*. Київ, 2009. № 1. С. 42–45.

5. Кікена Т. Вплив окремих елементів кредитного механізму на розгортання фінансово-економічної кризи в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні* : зб. наук. праць. Львів: Вид-во Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2009. Вип. 19. С. 275–279.

6. Коваленко М. М. Сутність і складові механізму державного регулювання банківського сектора економіки. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2011. № 2 (33). С. 54–61.

7. Бортніков Г. П. Довгострокове рефінансування банків в умовах кризи. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. - 2015. - № 6. - С. 73–78.

8. Майовець Є. Розвиток фінансових ринків як передумова економічного зростання в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні* : зб. наук. праць. Львів : Вид-во Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2009. Вип. 19. С. 88–91.

9. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : кол. монографія. Суми, 2010. 153 с.

10. Любич О. О. Сигнали раннього попередження банківських криз. *Фінанси України*: наук. журнал. 2015. №7. С. 24-38.
11. Примостка Л.О. Банківська система України: основні тенденції розвитку. *Фінанси, облік і аудит* : зб. наук. праць. Київ. Вид-во Київський національний економічний університет, 2009. Вип. 13. С. 104–114.
12. Черкашина К. Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектора України. *Вісник НБУ*. Київ, 2009. № 1. С. 42–45.
13. Боднар І.Р. Наслідки фінансової глобалізації для України. *Фінанси України* : науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал. Київ, 2009. № 8. С. 68-75.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Бас М. А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект. *Економіка. Фінанси. Право* : інформаційно-аналітичний наукометричний журнал . Київ, 2010. № 5. С. 25—27.
16. Перехрест Л. М. Теоретичні підходи до антикризового правління банком в умовах фінансової нестабільності. *Сталий розвиток економіки*: всеукраїнський науково-виробничий журнал. — С. 149—154.
17. Лобозинська С. М. Шляхи вдосконалення державного регулювання ліквідності банківської системи України. *Банківська справа : наук.-прак. журнал*. 2011. № 3. С. 11–20.
18. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : кол. монографія. Івано-Франківськ, 2008. 260 с.

References.

1. Bohdan, T.P. (2010), "The global financial crisis and challenges for post-crisis economic policy", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 3–14.
2. Ivchenko, K. A. (2013), "Ways to improve banking legislation in Ukraine", *Aktualni problemy polityky*, vol. 49, pp. 237–245.
3. The National Bank of Ukraine, [Online], available at: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (Accessed 25.04.2017).
4. Cherkashyna, K. (2009), "Banking Holding: Advantages and Disadvantages for the Ukrainian Banking Sector", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 1, pp. 42–45.
5. Kikena, T. (2009), "Influence of separate elements of the credit mechanism on the deployment of the financial and economic crisis in Ukraine", *Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini*, vol. 19, pp. 275-279.
6. Kovalenko, M. M. (2011), "The essence and components of the mechanism of state regulation of the banking sector of the economy", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (33), pp. 54-61.
7. Bortnikov, H. P. (2015), "Long-term refinancing of banks in a crisis", *Derzhava ta rehiony. Seriia : Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 6, pp. 73-78.
8. Maiovets, Ye. (2009), "Development of financial markets as a prerequisite for economic growth in Ukraine", *Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini*, vol. 19, pp. 88-91.
9. Kovalenko, V. V. (2010), *Kapitalizatsiia bankiv: metody otsiniuvannia ta napriamky pidvyshchennia* [Capitalization of banks: methods of estimation and directions of increase], Sumy, Ukraine, p.153.
10. Liubich, O. O. (2015), "Signals of early warning of bank crises", *Finansy Ukrainy*, vol. 7, pp. 24-38.
11. Prymostka, L.O. (2009), "Banking system of Ukraine: main tendencies of development", *Finansy, oblik i audyt*, vol. 13, pp. 104–114.
12. Cherkashyna, K. (2009), "Banking Holding: Advantages and Disadvantages for the Ukrainian Banking Sector", *Visnyk NBU*, vol. 1, pp. 42–45.
13. Bodnar, I.R. (2009), "Consequences of financial globalization for Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 8, pp. 68-75.
14. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Bas, M. A. (2010), "Anti-crisis management of banking institutions: the theoretical aspect", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 5, pp. 25—27.
16. Perekhrest, L. M. "Theoretical approaches to crisis management by a bank in conditions of financial instability", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, pp. 149—154.
17. Lobozynska, S. M. (2011), "Ways to improve the state regulation of liquidity of the banking system of Ukraine", *Bankivska sprava*, vol. 3, pp. 11–20.
18. Khabiuk, O. (2008), *Bankivske rehuliuвання та nahliad cherez pryzmu rekomendatsii Bazelskoho komitetu* [Banking regulation and supervision through the prism of the recommendations of the Basel Committee], Ivano-Frankivsk, Ukraine, p. 260.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.